

Excellente onderwijstijd!

Hoe handelt een excellente school in de praktijk met een boete op zak voor te weinig onderwijstijd? Wat mag en wat mag niet? In het onlangs verschenen boekje *Tijd!* (APS, 2008) vinden schoolleiders handreikingen voor het omgaan met de problematiek van het realiseren van voldoende onderwijstijd. Welke maatregelen kun en wil je als school nemen? Het omgaan met de opnieuw in opspraak gekomen 1040-urennorm kan je als school verlammen, maar je kunt er ook je voordeel mee doen. Zo kun je door goed tellen nagaan welke goede initiatieven er al zijn in de school die vallen onder de term onderwijstijd. Tevens biedt het mogelijkheden om de kwaliteit van je onderwijs te verhogen, zonder 'ophokuren' in te hoeven zetten en, zo lezen we in dit praktijkvoorbeeld, kunnen ook leerlingen medeverantwoordelijk gemaakt worden voor het leren op school. Door je taak- en personeelsbeleid onder de loep te nemen kun je ten slotte ook oog hebben voor de belasting van je docententeam. Als schoolleider heb je te maken met essentiële keuzes die de 'kwali-tijd' kunnen beïnvloeden.

De praktijksituatie van het Willem Lodewijk Gymnasium in Groningen wordt gezien in combinatie met de eerder verschenen APS-publicatie *Tijd!* Hoewel het hier een praktijksituatie van een gymnasium betreft, zullen alle schooltypen zich hierin herkennen (ook vmbo-scholen). APS is een gespreks- en ondersteuningspartner als het gaat om het doorlichten van de situatie bij u op school, bij het nemen van beslissingen op het gebied van communicatie & cultuur, organisatorische maatregelen, onderwijskundige maatregelen en personeelsbeleid.

Tekst: Jannet van Dijken, APS, in samenwerking met Everdine van der Velden, conrector Willem Lodewijk Gymnasium te Groningen

Dubbel de krant halen

Het Willem Lodewijk Gymnasium is een van de scholen die in januari in het nieuws kwamen, omdat de school een, weliswaar kleine, boete kreeg voor het niet halen van de onderwijstijdnorm. Tegelijkertijd werd het predicaat 'excellente school' gegeven (een week na de uitkomst van het onverwachte inspectieonderzoek waaruit bleek dat de school te weinig onderwijstijd invulde). Everdine van der Velden (conrector) vertelt het met een brede lach. Het heeft de school eerder goed dan slecht gedaan. "Je staat toch mooi op de voorpagina van een landelijk dagblad met de titel excellent." De aanwas van nieuwe leerlingen groeit nog steeds op deze school in Groningen, waar het gebouw uit zijn voegen dreigt te barsten vanwege de enorme belangstelling. Het Willem Lodewijk Gymnasium is een kleine school (650 leerlingen) met een christelijke identiteit en telt ongeveer 70 medewerkers waarvan 55 docenten. De leerlingen komen uit de stad, maar evenzoveel leerlingen komen uit de (wijde) omgeving (tot zo'n 30 km buiten de stad). Vanwege de grote hoeveelheid leerlingen die ver moeten reizen, wil de school een lesrooster aanbieden waarbij zij voor het donker thuis kunnen zijn. De boete die de school kreeg was klein (5000 euro) en was met name voor het tekort in klas 4. De overige klassen zaten ook onder de norm (behalve de examenklas) maar met een kleiner tekort (minder dan 100 uren tekort).

Moeite om de norm te halen?

De school is uiteraard niet blij met de boete voor onvoldoende onderwijstijd. Dat je dit als school overkomt is op zich niet zo raar want uit onderzoeksgegevens (Regioplan, 2006) blijkt dat in de onderbouw slechts 2% van de scholen de norm haalde in 2006, in de bovenbouw haalde 21% de norm en in het examenjaar voldeed 43% aan de norm. Je kunt dus stellen dat vrijwel elke school 'iets' te doen heeft, waar het gaat om het realiseren van de wettelijk vastgestelde norm. APS heeft de publicatie *Tijd!* uitgebracht met handreikingen voor het realiseren van voldoende onderwijstijd. De publicatie bevat tips en instrumenten om de onderwijstijd aan te pakken en overziet de schoolsituatie vanuit verschillende invalshoeken. Het gaat om keuzes die je als schoolleiding kunt maken, keuzes die van organisatorische aard zijn (goed tellen en goed registreren), beslissingen die te maken hebben met een onderwijskundige en daarmee ook kwalitatieve aanpak van de onderwijstijd en ten slotte keuzes die te maken hebben met het personeelsbeleid op school.

Weet waar je voor staat

Een ding is duidelijk, de kwaliteit van je onderwijs mag niet leiden onder de urennorm, maar mag er waar mogelijk wel door versterkt worden. Het is daarom belangrijk om als school je ambitie te formuleren ten aanzien van de onderwijstijdnorm.

Het Willem Lodewijk Gymnasium profileert zich met een sterke visie op gymnasiaal onderwijs. De missie is als volgt geformuleerd: *“Het verzorgen van eigentijds gymnasiaal onderwijs, dat uitdaagt tot eigen initiatief, in een veilig klimaat van betrokkenheid en gemeenschapszin, geïnspireerd door de waarden van de christelijke traditie.”* Het Willem Lodewijk Gymnasium biedt een brede gefundeerde opleiding, waarin leerlingen veel onderzoekend bezig zijn en keuzes krijgen aangeboden. Daarnaast neemt talentontwikkeling een belangrijke plaats in op school; leerlingen krijgen een breed palet aan soorten leeractiviteiten.

Het Willem Lodewijk Gymnasium staat voor kwaliteit en zag dan ook niets in het schrappen van kwalitatief goede onderwijsactiviteiten die niet mee mogen tellen voor de onderwijstijdnorm. De geformuleerde ambitie ten aanzien van onderwijstijd is dat de school rekening wil houden met de urennorm zonder de kwaliteit uit het oog te verliezen.

“We houden rekening met de onderwijstijdnorm, uitgaande van twee criteria: behoud van onderwijskwaliteit en voorkomen van werkdrukverhoging voor docenten en leerlingen”, aldus Everdine van der Velden.

Van hieruit heeft het Willem Lodewijk Gymnasium besloten geen grote veranderingen door te voeren in het lopende schooljaar (2006/2007). Wat nog wel gedaan is in de resterende maanden van dat schooljaar is het verfijnen van de telling en verbeteren van de registratie-lesuitval. In het huidige schooljaar zijn meer maatregelen genomen, zoals hieronder beschreven.

Van ambitie naar actie: wat doet een excellente school in de praktijk?

Het Willem Lodewijk Gymnasium is op zoek gegaan naar maatregelen, waarbij de visie op het gymnasiaal onderwijs, de docent die lesgeeft aan gymnasiasten en de op te leiden gymnasiumleerling leidend is. Vanuit deze basis heeft de school een aantal maatregelen genomen om het tekort aan onderwijstijd kleiner te maken.

Activiteitenlijst

Everdine van der Velden noemt als eerste de activiteitenlijst voor bovenbouwleerlingen. Het gaat om een lijst met keuzeactiviteiten die leerlingen doen naast de basislessen. Bijvoorbeeld extra vakken of andere activiteiten zoals meedoen aan een jaarlijkse hardloophwedstrijd in Groningen, de schooltheatervoorstelling, begeleiding van het brugklaskamp, een debattoernooi, et cetera. Leerlingen vullen drie keer per jaar zo'n lijst in met wat ze allemaal doen. De activiteitenlijst is een soort van registratielijst en is mede de verantwoordelijkheid van de leerlingen. Als zij invullen welke activiteiten zij allemaal nog volgen naast de lessen, kan met de afdelingsleider nagegaan worden of de leerling voldoende onderwijstijd realiseert. Als dit niet het geval is, moet de leerling meer (extra) activiteiten doen. Dit kan ook betekenen dat de leerling extra uren in de mediatheek gaat werken onder toezicht. Leerlingen kunnen ook zelf met voorstellen komen van activiteiten die ze willen toevoegen aan de activiteitenlijst. De afdelingsleider beoordeelt dan met de leerling of dit een onderwijsactiviteit is die past bij het curriculum. De registratie is zo simpel mogelijk; nodeloze bureaucratie wordt vermeden. Veel leerlingen komen overigens gemakkelijk aan hun tijd, door extra vakken of extra activiteiten te volgen.

“Goed tellen is het minste dat je kunt doen”

Kijkend naar dit eerste actiepoint van de Groningse school, zien we dat de school zich bezig heeft gehouden met helder registreren van activiteiten die al gebeuren. *“Goed tellen is het minste dat je kunt doen”*, is één van de wenken uit het boekje *Tijd!* Het gaat hier om verantwoording van activiteiten. In de APS-publicatie wordt een hoofdstuk besteed aan tips voor organisatorische maatregelen waarbij het gaat om goed tellen.

Wat je mag meetellen en wat niet, moet voldoen aan de drie wettelijk voorgeschreven criteria:

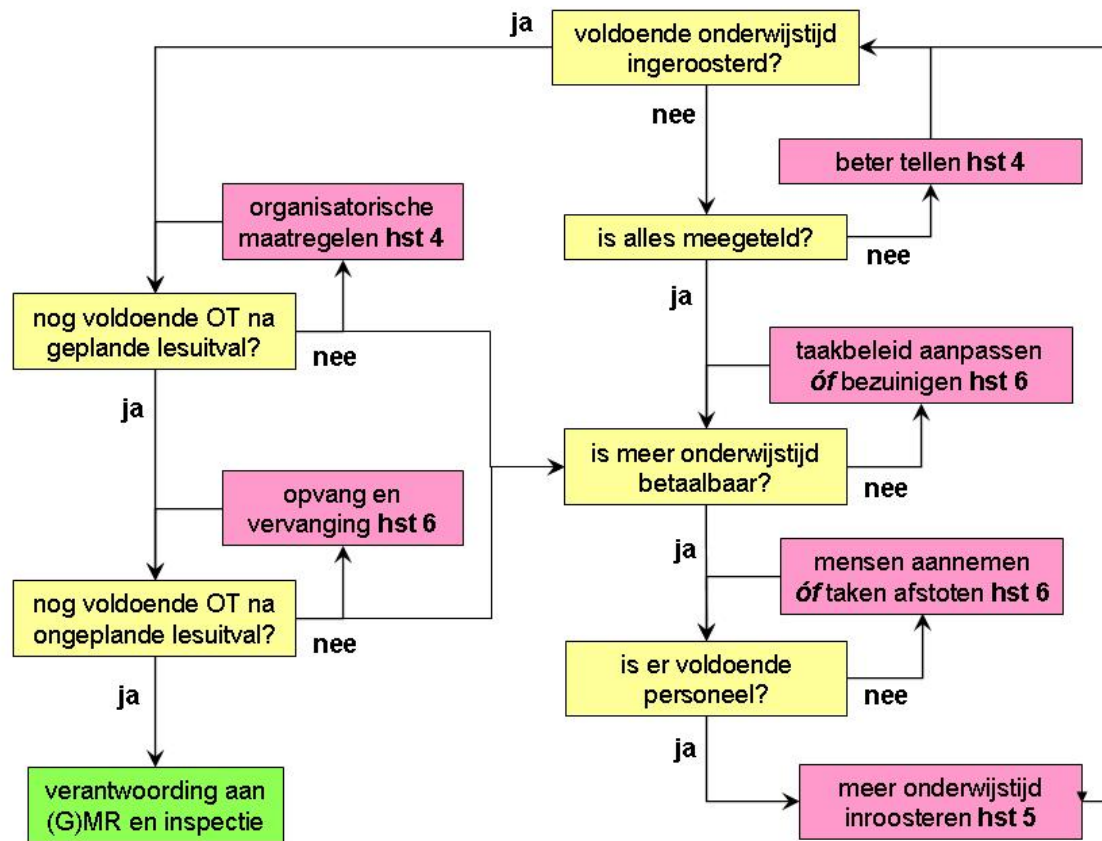
1. Het moet voor alle leerlingen van een bepaalde stroom zijn.
2. Het moet onderdeel zijn van je curriculum.
3. Het moet gaan om begeleid onderwijs (onder verantwoordelijkheid van een volgens de wet bevoegde leraar).

Wat je mag meerekenen zijn dus onder meer: ingeroosterde lessen, mediatheekactiviteiten mits begeleid, mentorbegeleiding mits niet individueel, buitenschoolse activiteiten, individuele opdrachten (mits alle leerlingen zo'n opdracht doen) en groepsopdrachten in het kader van de lessen, toets- en examenactiviteiten.

Het Willem Lodewijk Gymnasium heeft met het registratiesysteem (de activiteitenlijst) niet iets nieuws bedacht, maar telt nu wel met de leerling de onderwijstijd, maakt de leerling mede-eigenaar van zijn

handelen op school en blijft de leerling keuzes bieden (zolang dit passend is bij de schoolvisie). Interessant is dat de school ervoor gekozen heeft om het halen van de onderwijstijd met de leerling samen aan te pakken. De leerling is mede-eigenaar.

Aanpak onderwijstijd in schema:

Schema: aanpak onderwijstijd (bron: Tijd!, APS 2008)

Organisatorische aanpassingen in de jaarplanning

Naast het registratiesysteem heeft het Willem Lodewijk Gymnasium ook aanpassingen gedaan ten aanzien van de jaarplanning. Excursieweken worden waar mogelijk tegelijkertijd gepland. Er zijn aanvullende activiteiten in de periode vlak voor de zomervakantie. En gedurende de toetsweken zijn er dagelijks studie-uren toegevoegd aan de toetsdagen, zodat deze dagen mee mogen tellen als lesdag. Everdine is hier nog niet heel gelukkig mee, omdat je je kunt afvragen wat de kwaliteit van zo'n uur is, maar voorlopig blijven ze wel gehandhaafd.

In de APS-publicatie *Tijd!* wordt over deze organisatorische aanpassingen het volgende gezegd: een studie-uur zoals hierboven beschreven moet je zien in combinatie met de wettelijk voorgeschreven criteria en met je eigen kwaliteitscriteria. Zo'n lesmoment waarop leerlingen nog vragen kunnen stellen aan enkele beschikbare docenten, kan passend zijn bij het type onderwijs dat je leerlingen wilt bieden. Daarnaast hoeft het plannen van studiedagen of scholingsmomenten niet gepaard te gaan met lesuitval. Scholingsmomenten kunnen starten na afloop van de lestijd, maar kunnen ook onder lestijd plaatsvinden ('on the job'). Hierdoor kan worden voorkomen dat een docent na zeven lessen gegeven te hebben, zich nog moet concentreren voor een (bij)scholing. Een ander voordeel is dat coaching of training in deze opzet heel concreet kan gaan over wat er op dat moment gebeurt (in het

'hier en nu'). Op deze manier staat onderwijsadvisering het primaire proces niet in de weg, maar kan er een versterkend effect van uit gaan. In *Tijd!* worden meer organisatorische aandachtspunten onder de loep genomen, zoals vakkenaanbod, begin en einde van het schooljaar, groepsgrootte van klassen, tussenuren, studie(mid)dagen of vergadermomenten en lesuitval.

Kwaliteit combineren met tijd

Het mooiste voorbeeld van omgaan met de onderwijstijdnorm zonder kwaliteitsverlies laat Everdine zien door het ontwikkelde 'plus-uren-beleid' op het Willem Lodewijk Gymnasium. De plus-uren zijn bedoeld voor de leerlingen in de onderbouw. Zij volgen zo'n 1,5 uur per week een keuzeprogramma afgestemd op de mogelijkheden en talenten van leerlingen. Het Willem Lodewijk Gymnasium bereikt zo verschillende doelen: leerlingen hebben iets te kiezen, ze kunnen hun talenten ontdekken en ontwikkelen en ze krijgen meer onderwijstijd aangeboden. Deze plus-uren passen heel goed bij het gymnasiaal onderwijs en ze werken motiverend. Leerlingen worden tijdens deze plus-uren niet alleen door vakdocenten begeleid. Een plus-uur kan ook een uur karate zijn of stildans of toneel, gegeven door een van de eigen docenten of iemand van buiten. Zolang dit onder de verantwoordelijkheid is van een docent die daarmee volgens de wet belast mag worden (wat een ruim begrip is) behoort dit tot de mogelijkheden, zo vermeldt de APS-publicatie. Hiermee kunnen scholen tegemoet komen aan stabilisering van de werkdruk van docenten. Meer onderwijstijd betekent dan geen extra belasting.

Zuinig op je personeel

De docent is belangrijk in het leerproces van de leerlingen. "En", zo zegt Everdine, "docenten werken hard, die hoeven niet op kwantiteit afgerekend te worden." Welbevinden van docenten, balans in hun werk en vooral ook de ruimte die zij ervaren, zijn cruciaal voor wat er in de klas gebeurt. Als leerling leer je nu eenmaal effectiever als je docent aardig is, oog voor je heeft, goed kan uitleggen, enthousiast is en echt iets te melden heeft. Er moet ruimte zijn voor keuze voor leerlingen én voor docenten. Docenten kunnen daarom kiezen voor ontwikkeltijd. Een groot aantal collega's doet in dat kader mee aan didactische ontwikkeling, met thema's als vakoverstijgend werken, keuzes bieden en differentiatie.

"Breed georiënteerde 1e graders moet je de ruimte geven, die moet je niet willen kneden", aldus Everdine van der Velden.

Het moeten naleven van de wet op de onderwijstijd doet iets met de docenten en daarmee ook met de schoolleiding. De toon in de media het afgelopen halfjaar had geen positieve invloed. Steeds dat geluid van 'Er moet echt harder gewerkt worden in het onderwijs'. Onze docenten "moeten eerder afgeremd worden in het voortdurend rijker willen maken van hun lessen", aldus Everdine. Er is een gevoel van miskenning, men trekt het zich aan. De school heeft ten aanzien van de onderwijstijd besloten om niet aan de ruimte voor scholing, ontwikkeling en teamvorming te komen.

Het Willem Lodewijk Gymnasium heeft wat extra (subsidie)geld (Expeditie 'durven, delen, doen') waarmee er extra aandacht naar het personeelsbeleid kan gaan. Docenten krijgen van de school extra ontwikkeltijd voor dit geld. Scholen die dit geld niet hebben kunnen toch acties ondernemen op het gebied van personeelsbeleid. Het goed bekijken van het taakbeleid is er daar één van. In het boekje *Tijd!* wordt nader ingegaan op mogelijke keuzes die je als schoolleider kunt maken ten aanzien van het taak- en personeelsbeleid die invloed hebben op het verhogen van de onderwijstijd zonder daarbij kwaliteit uit het oog te verliezen. Bedenk overigens dat bij het aanpassen van je taakbeleid instemming van twee derde van het team én van de (PG)MR nodig is.

Overwegingen

Terugkijkend op de gang van zaken betreffende de 1040-urennorm zijn er nog wat overwegingen en aanbevelingen. In dit artikel is een aantal zaken belicht. Zo is er enerzijds de wetgeving en het besluit deze wet te controleren op het naleven ervan. Anderzijds hebben we te maken met de praktijk van scholen die allemaal hun eigen situatie hebben en van hieruit zo goed mogelijk proberen te handelen. Wat de situatie voor scholen lastig maakt, is dat de verantwoordelijkheid voor onderwijstijd niet de verantwoordelijkheid is van één persoon. Dus als het gaat om het nemen van beslissingen op meerdere terreinen, zijn er in veel gevallen ook meerdere deskundigen van de school bij betrokken. Het goed bekijken van het bestaande taakbeleid is vaak niet de taak van bijvoorbeeld degene die ook kwalitatief onderwijskundige initiatieven ontplooit. Het is dus zaak om hier als schoolleider zicht op te houden.

Het is wellicht een 'open deur', maar besef dat keuzes op het gebied van organisatie, inhoud van onderwijs en personeels- en taakbeleid de onderwijstijdnorm en de kwaliteit beïnvloeden.

Tijd!

De publicatie *Tijd!* van APS gaat onder meer in op de volgende vragen:

- Wat mag wel meegeteld worden als onderwijstijd en wat niet?
- Hoe ga je om met lesuitval bij de afsluiting van het schooljaar?
- Wat voor keuzes maak je ten aanzien van toetsperiodes en herkansingen?
- Wanneer en hoe plaats je excursies in de jaarplanning?
- Hoe beïnvloedt de groepsgrootte van de klassen de onderwijstijd?
- Hoe kunnen wel leerlingen voldoende onderwijstijd geven, zonder dat er sprake is van 'ophokuren'?
- Wat voor keuzes maak je ten aanzien van het lesrooster? Hierbij spelen ook onderwijskundige argumenten een rol als het gaat om keuzewerktijd, profielblokken, 30-60-90-rooster en het werken in dagdelen.
- Welke opslagfactor hanteer je bij de lessen?
- Op welke manier kan je zuinig omgaan met docenttijd?
- Hoe voorkom je dubbel betaalde tijd, tijdens studiedagen of vergadermomenten?
- Waar moet je rekening mee houden als je je taakbeleid wilt wijzigen?

Nadere informatie

- APS-publicatie *Tijd!* is te bestellen via www.aps.nl of telefonisch via 030 - 28 56 845.
- APS adviseert scholen op het gebied van onderwijs. Voor een afspraak met een van de gespecialiseerde APS-consultants (tevens auteurs van *Tijd!*) kunt u contact opnemen met Jannet van Dijken (j.vandijken@aps.nl, 06 2505 1912) of met het secretariaat (030 – 2856805).
- Via de website www.aps.nl/onderwijstijd is het mogelijk om met een eenvoudig digitaal instrument uit te rekenen in hoeverre je aan de onderwijstijdnorm voldoet als school.